

MOKSLINIS GYVENIMAS

Profesorius Juliuszas Bardachas – Vilniaus universiteto Garbės daktaras

Irena Valikonytė

1997 m. spalio 21 d. popietę iškilmingame Vilniaus universiteto Tarybos posėdyje, vykusiame Šv. Jonų bažnyčioje, daktaro honoris causa regalijos buvo įteiktos ir žymiam Lenkijos teisės istorikui, ilgamečiui Varšuvos universiteto profesoriumi Juliuszui Bardachui. Toks sprendimas buvo priimtas Istorijos fakulteto Tarybos teikimu, kurį perskaitė e. dekanas p. doc. Sigitas Jegelevičius, pabrėžęs, jog prof. J. Bardachas savo moksliniais darbais ir objektyviu požiūriu į daugelį Lietuvos istorijai svarbių faktų bei reiškinių jau seniai nusipelnė mūsų universiteto Garbės daktaro vardo.

J. Bardachas – šiandien vienas žymiausių viduramžių Lenkijos valstybės ir teisės istorijos žinovų, pripažintas ir Europoje: Lenkijos Mokslų akademijos tikrasis narys, Nacionalinės akademijos Romoje narys, teisės istorijos ir politinių institucijų tarptautinės asociacijos vicepirmininkas ir t. t. Tačiau nuo pat mokslinės karjeros pradžios jo kūryboje nepaprastai svarbią vietą užėmė ir užima XIV–XVIII a. Lietuvos teisės istorija. Sunku būtų surasti jam lygią figūrą šioje mokslo srityje šiandien.

Domėjimasis Lietuva, jos istorija bei istoriografija neatsitiktinis šio mokslininko biografijoje. Nors J. Bardachas gimė Odesoje (1914 11 03), tačiau jo studijų metais prabėgo Vilniuje. Čia, Stepono Batoro universitete, kurį Profesorius ir šiandien vadina „maccievyzsta Alma Mater Vilnensis“, studijavo teisę. Čia ir susidomėjo senosios Lietuvos bei LDK teise. Tokiam pasirinkimui įtakos turėjo dideli mokslo autoritetai prof. Janas Adamusas ir prof. Stefanus Ehzenkreutzas, ne tik dėstę Lietuvos teisės istoriją, bet ir įkūrę Lietuvos teisės istorijos studijas bei redagavęs šių studijų mokslinį žurnalą „Wiadomości studium historii prawa litewskiego“. 1938 m. išėjusiame vieninteliame „Żinių“ tome ir buvo paskelbta pirmoji didžiulė (90 psl.!) jauno mokslininko studija „Įsūnijimas Lietuvos teisėje XV ir XVI a.“ Taigi 1938 m. baigęs teisės studijas universitete, J. Bardachas iš esmės jau buvo parašęs daktaro disertaciją, kurią apginti sutrukdė netrukus prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. Šį „formalumą“ tyrinėtojas atliko po dešimtmečio (1948 m.) Krokuvos Jogailaičių universitete, kur jo

mokslinį darbą puikiai įvertino garsus teisės istorikas prof. Adamas Vetulanis.

Pradėjęs dirbti Varsuvos universitete 1950 m., suprantama, daug laiko ir dėmesio turėjo skirti pedagoginiam darbui, kuris savo ruožtu paskatino teisės istorijos sintezių bei vadovėlių rašymą. Jau pirmuosiuose „Lenkijos valstybės ir teisės istorijos“ leidiniuose J. Bardachas nemažai vietos skyrė Lietuvos problemoms. 6–7 deš. parašyti reikšmingi straipsniai, kuriuose buvo nušviesti įvairūs LDK istorijos klausimai. Jų pagrindu autorius 1970 m. parengė stambų veikalą, pavadintą „Studija apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santvarką ir teisę XIV–XVII a.“ (Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.). Jame J. Bardachas išspausdino politinės bei visuomeninės santvarkos istorijos tyrinėjimus (buvo ir studija apie Krėvos ir Liublino unijas), kai kurių nuosavybės ir santuokos bei šeimos problemų analizę, taip pat apibūdino LDK teisės šaltinius bei kai kuriuos valstybės administravimo klausimus. Mokslininkui J. Bardachui būdinga savybė – po kiek laiko sugrįžti prie anksčiau publikuotų savo darbų, papildyti juos naujais empiriniais faktais arba nauju požiūriu. Todėl ir 1988 m. pasirodžiusio naujo veikalą „Apie senąją ir neseną Lietuvą“ (O dawnej i niedawnej Litwie) pirmojoje dalyje ne tiesiog perspausdintos jau anksčiau paskelbtos studijos, bet aptartos problemos pateikiamos, paties profesoriaus žodžiais, „atsižvelgiant į žinių lygį anno Domini 1985“. Kita vertus, pritardamas mėgiamo belgų istoriko Henri Pirenne minčiai, jog „Nėra senovės, viduramžių, naujųjų ar naujausių laikų istoriko. Istorikas arba esi, arba juo nesi“, J. Bardachas pripažįsta fundamentalią istorijos

mokslo vienovę. Todėl pastarojoje monografijoje analizavo ir XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių ir lenkų istorijos problemas, iš jų ir moderniosios lietuvių tautos genezės klausimą, Lietuvos lenkų („lenkų visuomenės“ Lietuvoje) susiformavimo bei gyvavimo kitų tautų aplinkoje klausimus, beje, priėjęs prie įdomios išvados, jog „lenko Lietuvoje tipas istoriškai daugeliu požiūrių buvo artimesnis lietuviams arba baltarusiams, negu (...) Karūnos lenkams, taigi lenkams iš etninės Lenkijos“ (p. 197). Apskritai pastaraisiais dešimtmečiais J. Bardachas daug rašo apie buvusioje Abiejų Tautų Respublikoje gyvenusių tautų kultūrų sąveiką, akcentuoja tos Respublikos kultūros pliuralizmą, pabrėžia ir skatina Lenkijos ir Lietuvos bendradarbiavimą. Neatsitiktinai žinomas Lenkijos mokslo ir kultūros veikėjas buvo pakviestas dalyvauti 1997 m. rugsėjį Vilniuje surengtoje Prezidentų konferencijoje, kur skaitė pranešimą apie Lenkijos ir Lietuvos mokslinius ryšius tarpukaryje, pateikdamas naujų faktų apie abiejų valstybių humanitarų bandymus bendradarbiauti tuo metu.

Dar viena humanistikos sritis, kurioje J. Bardachas paliko ryškų pėdsaką, tai – istorijos ir teisės istorijos istoriografija (Lietuvos istoriografijai ypač reikšminga studija apie Henriką Łowmianskį) bei metodologijos dalykai. Taigi moksliniai interesai tikrai labai įvairūs. Pats Profesorius nuoširdžiai prisipažįsta, kad svarbiausiu mokslinės veiklos motyvu jam tebėra smalsumas. Gal dėl to jį labiausiai traukia kontraversinės arba dar ne tyrinėtos problemos, o arčiausiai širdies tekstai, leidžiantys revizuoti nusistovėjusias koncepcijas. Manydamas, kad labai svarbus veiklos motyvas yra pasitenkinimas, kurį teikia

tik ypač dominantis darbas, J. Bardachas su jam būdingu žaižaruojančiu humoru pareiškia, kad tai susiję su psichikos sandara, kai homo ludens nugali homo faber. Antra vertus, savo lituanistinius interesus Profesorius sieja ne tik su moksliniu smalsumu, bet ir su jausmais, simpatijomis, sentimentais. Lietuvos santvarkos ir teisės temą vadina pirmąja savo meile. Bene daugiausia darbų jis paskyrė dviems stambioms Lietuvos valstybės ir teisės istorijos problemoms. Tai pirmiausia Lietuvos Statuto, kurį vadina didžiuoju LDK Renesanso epochos teisės ir politikos kultūros paminklu, tyrimas. O kita iškili tema – Lenkijos ir Lietuvos unija, kurią tiria kaip esminę abiems tautoms problemą, bet kurios analizę pateikia visos Europos kontekste. Unijai skirtuose darbuose Profesorius akcentavo, kad unijinėje Abiejų Tautų Respublikoje LDK „politinė tauta“ saugojo bei gynė Lietuvos valstybingumą ir revizavo lenkų istoriografijoje išgalėjusią koncepciją, jog 1791 m. Gegužės 3 d. Konstitucija federatyvinę Respubliką pavertė unitarine, o Lietuvą inkorporavo į Lenkijos valstybę. Pasirėmęs kitų Lenkijos istorikų ignoruotu dokumentu – 1791 m. spalio 20 d. Seime priimtu Abiejų Tautų abipusiu išsipareigojimu, – J. Bardachas įrodė, kad ši Konstitucija unijos nepanaikino, kad tame išsipareigojime Lietuvos, kaip lygiavertės

Karūnos partnerės, pozicija pastebimai sustiprėjo. Pasak Profesoriaus, Lenkijos ir Lietuvos unijos istorija, kompromisais ir konsensusu paremto bandymo sugyventi federacinėje valstybėje patirtis ir šiandien vertinga tautoms, kuriančioms naują Vidurio ir Rytų Europą kaip sudėtinę visos Europos bendrijos dalį.

Apie šiuos ir kitus svarbiausius Lietuvos istorijos tyrinėjimus prof. J. Bardachas kalbėjo pats iškilmių valandą šv. Jonų bažnyčioje. Tie, kuriems nusišypsojo laimė išgirsti šią kupiną švelniausių sentimentų Vilniui ir Vilniaus universitetui, malonių komplimentų Lietuvos istorikų darbams kalbą, taip pat tie, kurie buvo pakviesti dalyvauti Lenkijos ambasados bei Lenkų instituto Vilniuje surengtame susitikime su Profesoriumi turėjo puikią progą dar kartą įsitikinti Profesoriaus didžiule erudicija ir inteligencija, žavėtis jaunatvišku diskusijos įkarščiu ir tiesiog oratoriaus menu.

Prof. J. Bardachas gana dažnai svečiuojasi Vilniuje, mielai dalyvauja Lietuvos mokslininkų organizuojamose konferencijose. Vilniaus universiteto Garbės daktaro vardas įpareigoja tai daryti dar dažniau. Todėl Profesoriumi Juliuszui Bardachui palinkėsime sveikatos, ištvermės, Temidės ir Klėjos palankumo, o sau – naujų išpūdingų susitikimų su tikru Meistru.